

Nálhús frá Stöng í Þjórsárdal

1983

Stöng 1983: 25.

Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson

Á síðasta degi fornleifarannsóknar á Stöng sumarið 1983 fannst forlátu nálhús úr brönsi. Það fannst í skálarúst frá 11. öld, sem er undir þeim skála, sem rannsaður var árið 1939 og nú er til sýnis fyrir almenning. Nálhúsið fannst í neðstu leifum af svartri gólfskán, sem fékk heitið SAD. Mikil ánægja greip um sig meðal okkar sem grófum þarna og ekki skyggði á hana þótt gestum, sem komu nokkrum mínútum síðar, fundist lítið til koma og þætti gripurinn líkjast stykki úr bifreið. Heldur lyftust þó brúinir þeirra er þeir fengu að vita að gripur þessi hefði dottið í gólfið fyrir heilum níu öldum. Nálhúsið fannst rétt fyrir framan setið við syðri langvegg skálans.

Nálhúsið er aðeins 4,4 cm á lengd og hefur því aðeins rúmað litlar nálar. Gripurinn er mjög vand- aður. Hann samanstendur af röri sem opið er í báða enda. Ofan á rörinu er haus sem gat er í gegnum og einfaldur hringur leikur í gatinu. Utan á rörinu, til endanna og á miðju, eru listar sem enda í flötum tönnum. Á listunum eru sfendurteknir, litlir, slegnir hringir með punkti í miðjunni, sem er algengasta skreytið á hlutum sem fundist hafa í Þjórsárdal – einhvers konar Þjórsárdalsstíll.

Engar nálar fundust í nálhúsinu, en er farið var með gripinn til byggða kom í ljós að innan í rörinu voru samankuðluð hár. Við smásjárrannsókn kom í ljós, að þetta voru hrosshár. Rörlaga nálhús finnast oft með einhverri fylling, ull eða öðrum þráðum sem sett var inn í nálhúsið til að halda nálum á sínum stað, þar sem opið var í báða enda.

Nálhúsið á sér engar þekktar hliðstæður en líkist mest 10. og 11. aldar nálhúsum sem fundist hafa í Svþjóð, Finnlandi, Rússlandi og öðrum löndum við Eystrasalt. Það kemur vel heim og saman við aldur þeirrar rústar sem nálhúsið fannst í. Kolefnisaldursgreiningar á viðarkolum og dýrabeinum og afstaða mannvistarlaga til gjóskulaga sýna að skálinn, sem

nálhúsið fannst í, sé frá 11. öld. Nálhús á víkingaöld og fyrri hluta miðalda voru ýmist úr beini, járni eða brönsi. Sú gerð sem fundist hefur á Íslandi eru litlir sívalningar með hengi á miðjunni og hafa nálhúsin hængið í belti eða á klæðum eigandans.

Rústir á Stöng hafa verið í heiðursessi íslenskra fornminja síðan þær voru fyrst rannsaðar sumarið 1939. Um yngsta bæinn á Stöng hefur oft verið talað með nokkuð rómantískri trú á þjóðveldisöld Íslendinga, eins og einhvers konar miðlungshús hinnar íslensku gullaldar. Við rannsóknirnar á Stöng á seinni árum hafa fundist margir merkir gripir, sem líkt og nálhúsið sýna, að ábúendur á Stöng hafa verið vel við álnir og að bærinn var enginn miðlungsbær. Lengi hefur verið talið að bærinn og öll byggð í Þjórsárdal hafi endanlega farið í eyði í miklu eldgos í Heklu árið 1104. Rannsóknir á Stöng undanfarin ár hafa þó sýnt með vissu að svo er ekki. Byggð lagðist af á 13. öld og lögdust síundurtekin eldgos og önnur óráan ásamt búsetu og beitarpeneingi á eitt við þá eyðileggingu.

Rústin, sem nálhúsið litla fannst í, hefur að öllum líkindum verið reisulegur skáli þegar eldgosíð átti sér stað. Leifar enn eldri skálarústar, sem líklega er frá landnámsöld, fundust sumarið 1992 undir rústum smiðju frá 10. öld. Ofan á smiðjuna hefur verið reist

kirkja á 11. öld. Hún hefur nú verið rannsökuð
að mestu og einnig hluti af tilheyrandi kirkjugarði.
Ekki er getið um kirkju eða bænhús á Stöng í
rituðum heimildum.

*Til vinstri: Frá rannsókninni á Stöng árið 1993.
Hér er verið að rannsaka kirkjurúst frá 11. öld. Ljós. V.Ö.V.*

